

ДЕМОГРАФІЯ; ЕКОНОМІКА ПРАЦІ; ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

А. Л. Баланда

*доктор економічних наук,
старший науковий співробітник,
проректор з наукової роботи
Національної академії Служби безпеки України
(м. Київ)*

УДК 330 (477)

СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ ПОЛІТИЧНОЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Досліджуються соціальні аспекти проблеми політичної корупції у сучасному українському суспільстві, а також висвітлюються соціальні наслідки її поширення.

Исследуются социальные аспекты проблемы политической коррупции в современном украинском обществе, а также освещаются социальные последствия ее распространения.

In the article the social aspects of problem of political corruption are probed in modern Ukrainian society, and also the social consequences of its distribution light up.

Ключові слова: політична корупція, соціальні наслідки.

Корупція як соціальний феномен впливає на всі сфери життєдіяльності та розвитку суспільства. Економіка, соціальна сфера, державне управління, міжнародні відносини — будь-який із напрямів діяльності більшості держав не позбавлений корупції.

Корупція як соціально негативне явище складається з різноманітних за видами та ступенем тяжкості правопорушень, які спричиняють шкоду не тільки суспільним відносинам, які охороняються кримінальним законодавством, а й соціальним сферам, що регулюються та охороняються адміністративним, цивільним, фінансовим, трудовим та іншим законодавством.

Соціальний аспект впливу корупції полягає у тому, що в суспільстві функціонують дві взаємопов'язані соціальні підсистеми — офіційна та неофіційна: перша з яких дотримується правових і моральних норм, друга — використовує протиправні методи для досягнення власних цілей, її суб'єкти функціонують у неофіційному середовищі, де панує своя система цінностей. Найбільш небезпечним елементом другої підсистеми є політична корупція.

Політична корупція як самостійний вид корупційних правопорушень, а також

як самостійне політико-правове і соціальне явище, розглядається доволі рідко не лише вітчизняними кримінологами, але й вченими інших галузей знань.

Є. Скулиш до корупційних діянь політичного спрямування, відносить окремі суспільно небезпечні діяння, передбачені Розділом V Особливої частини Кримінального кодексу України “Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина”. Водночас ним зазначається, що чимала кількість дій, що безпосередньо характеризують політичну корупцію не передбачено законодавством про кримінальну відповідальність. Віднесення до самостійної групи дій, які утворюють так звану політичну корупцію дає можливість виокремити обов’язкові ознаки вказаної антисупільної поведінки. Зокрема її невід’ємними ознаками виступають:

- а) спеціальна мета, яка полягає в отриманні, посиленні або перерозподілі державної влади,
- б) спосіб досягнення вказаних цілей суперечить інтересам держави і суспільства [1, с. 8–15].

М. Мельник визначаючи чинники політичної корупції виділяє, насамперед, соціальні фактори, що властиві: всім державам; переважно державам відповідного типу, зокрема державам перехідного (транзитного типу); безпосередньо кожній державі. Об’єктивною передумовою політичної корупції виступає делегування народом влади своїм представникам, наявність бюрократичного механізму керування державою [2, с. 13].

О. Тодика цілком правомірно вважає, що у системі факторів політичної корупції у сфері відносин народовладдя важливу роль відіграють правові фактори, до яких належать:

- а) недосконалість виборчого і референдного законодавства;
- б) часта зміна законодавства про вибори напередодні виборчої кампанії або в процесі її проведення;
- в) грубе порушення законодавства про вибори, і, насамперед, органами державної влади та органами місцевого самоврядування;
- г) нерідко необ’єктивний розгляд у судах виборчих суперечок;
- д) правовий нігілізм як тих, хто організовує виборчий процес, так і громадян, які беруть участь у виборах [3, с. 85].

Д. Порга та А. Вануччі [4] виходять із того, що політична корупція виникає тоді, коли відносини між громадянами і державою супроводжуються конфліктами та взаємною недовірою. Політичні інституції багато в чому задовольняють попити фірм на захист, беручи на себе функції держави, яка не у змозі зробити це ефективно. Політичний захист корпоративного сектора не спирається на застосування насилля, більш того, якщо та чи інша фірма знаходиться під покровительством впливової партії чи партійного лідера, вона може отримувати урядові замовлення, цінну інформацію, послаблення з боку контролюючих органів тощо. Іноді фірма не отримує матеріальних переваг, однак її допускають до “вищих кіл”, де вона може не лише вирішувати свої проблеми, але й забезпечувати високу репутацію у відносинах з іншими фірмами.

Метою статті є висвітлення соціальних аспектів проблеми існування й відтворення політичної корупції у сучасному українському суспільстві, а також руйнівних наслідків її поширення. *Завданнями статті* є з’ясування питань щодо поширеності корупції в Україні, рівня довіри громадян до влади, причин замовчування фактів корупції у суспільстві та заходів, яких готові вжити громадяни для захисту своїх прав, а також формулювання висновків за результатами проведеного дослідження.

Останнім часом корупція розповсюдилася не тільки на державний апарат, але й на систему політичних партій. Вони можуть бути корумповані як на рівні вищого керівництва, так і на рівні середньої ланки. Це виявляється у продажу місць у виборчому списку, посад у державних структурах. Найнебезпечнішим та найдорожчим у політичному сенсі стала купівля-продаж результатів парламентських виборів. І хоча більшість політиків усвідомлює згубність такої системи, однак, імунітету до її наслідків українське суспільство досі не набуло.

Соціальні наслідки корупції, у тому числі й корупційної поведінки, у більшості випадків, розглядаються як похідні від реальної шкоди суспільним інтересам, що спричинені корупційною діяльністю. Вони знаходять вираз у сукупності причинопов'язаних з вчиненими правопорушеннями прямими й опосередкованими негативними змінами соціальних цінностей, а також сукупністю економічних та інших витрат суспільства, пов'язаних з боротьбою зі злочинністю та соціальною профілактикою [5–8].

Політична корупція як самостійне політико-правове явище проявляється через негативні соціальні наслідки, які умовно можна класифікувати за такими основними групами: соціальні (соціально-економічні, соціально-політичні), морально-психологічні, правові, міжнародні.

Прямі соціально-економічні наслідки політичної корупції полягають у нанесенні суттєвих матеріальних збитків державі й суспільству від корупційної поведінки у політичній сфері суспільного розвитку. Вплив корупційних відносин є досить суттєвим у процесі формування демократичних інститутів українського суспільства — невиправдані економічні витрати спостерігаються на всіх стадіях державного фінансування виборчих компаній різного рівня, а також у випадках, пов'язаних з непрямыми корупційними перерахуваннями бюджетних коштів на рахунки політичних партій. Соціально-політичні наслідки політичної корупції не обмежуються лише прямими збитками в різних сферах суспільного розвитку. Часто вони проявляються у формі зростання всіх параметрів політичної напруженості чи конфліктності суспільства, а тому вони взаємообумовлені і взаємопов'язані з соціально-економічними наслідками. Навіть поодинокі факти політичної корупції, коли стають відомими суспільству, значно підривають довіру виборців до органів державної влади і місцевого самоврядування. Тому будь-які, навіть дуже корисні для суспільного блага, ініціативи у сфері економіки, управління чи політики сприймаються з великою недовірою, і як наслідок, значно зменшують політичну, ділову і підприємницьку активність населення, а також будь-які інвестиції у вітчизняну економіку. Непрямі втрати є не менше суттєвими, хоча вони й не такі явні. Досить влучну їх характеристику наводить М. Мельник, який вважає, що за такої соціально-політичної ситуації “влада сприймається громадянами не як виразник їх інтересів, а як джерело небезпеки їх правам і свободам” [9, с. 22].

У цьому зв'язку найбільш інформативним є аналіз результатів відповідних соціологічних досліджень, що проводилися в Україні Київським міжнародним інститутом соціології (наведений у табл. 1–4) [10].

Довіра до влади залежить від багатьох чинників: сприйняття ефективності роботи влади, наявності економічного зростання, ефективності управління, відкритості і прозорості діяльності посадовців, а також, серед іншого, уявлень про корумпованість і реального досвіду корупції (табл. 1).

Таблиця 1.

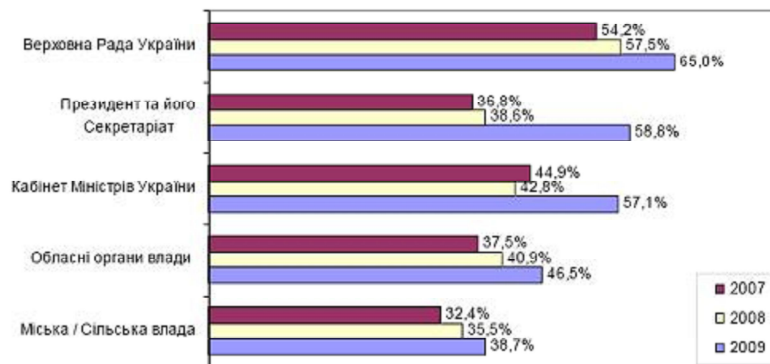

Дані досліджень показали, що сприйняття корумпованості владних органів — причому це стосується всіх гілок влади та органів різних рівнів — є досить відчутним. Найбільш поширеною, на думку понад 65% респондентів, є корупція серед депутатів Верховної Ради України (табл. 2).

Таблиця 2.

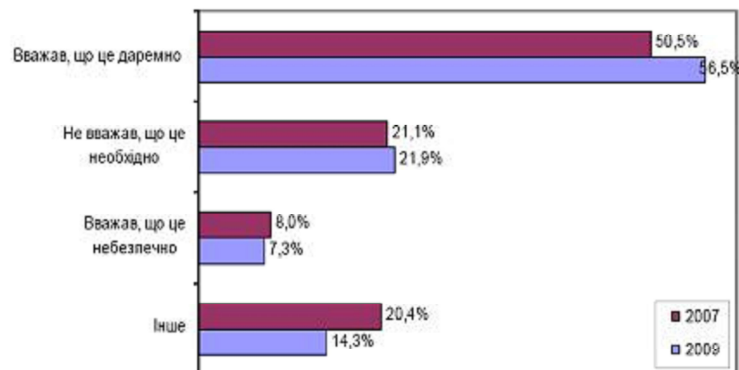
Поширеність корупції на рівнях влади (сприйняття респондентами)

Значну втрату довіри населення України ілюструє дослідження практики подання скарги до органів влади або до правоохоронних органів у зв'язку з випадком корупції. За даними дослідження 2009 року, лише незначна частка жертв вимагання (2,7 %) офіційно оскаржувала дії посадовців, що навіть менше, аніж це було зафіксовано в 2007 році (4,3 %). Причини неоскарження корупції лишаються тими ж: більшість вважає таке оскарження марним (57 %), а ще чверть (22 %) — що в оскарженні не було потреби (табл. 3).

Таблиця 3.

Причини замовчування фактів корупції

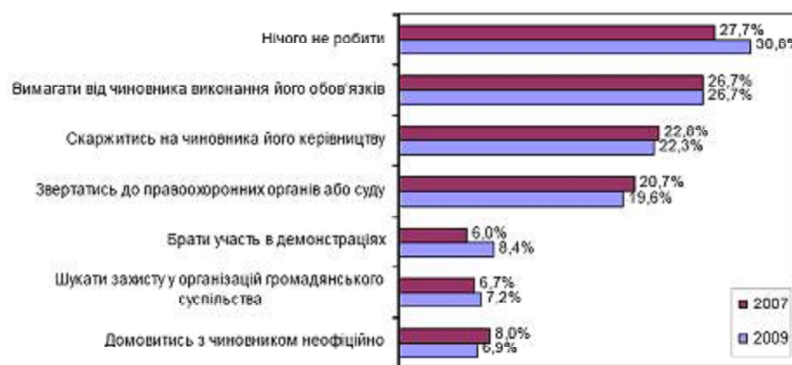

Вкрай негативним також є той факт, що проблеми своїх взаємовідносин із органами державної влади громадяни не сприймають як бар'єри реалізації їх прав і свобод. Для українських громадян вони вже стали елементами соціального середовища, в якому вони проживають, як наявні умови, до яких необхідно пристосовуватися. За таких умов для громадян видається більш прийнятним не змінювати нічого у взаємовідносинах з органами влади й управління: вони вже навчилися вирішувати свої проблеми неформальними методами, які часто є ефективнішими, ніж законні.

Як наслідок, відсутність впевненості в тому, що дії з оскарження корупції можуть бути успішними є неготовність громадян захищати власні права (такої думки дотримуються 69,4% тих, хто не готовий вдаватись до будь-яких дій задля захисту своїх прав — табл. 4).

Таблиця 4.

Заходи, яких готові вжити громадяни для захисту своїх прав

В якості негативних соціальних наслідків політичної корупції для сучасного українського суспільства слід також навести й зменшення довіри до нових інститутів демократії, що обумовлено не лише широкими можливостями впливу на їх розвиток з боку держави, але й поширеністю корупції всередині інститутів громадянського суспільства.

Наведені дані соціологічних досліджень засвідчують значну недовіру населення владним інституціям всіх рівнів. Таке відношення могло скластися внаслідок дії ряду факторів. По-перше, результат поширеності корумпованості чи фактів аморальної поведінки окремих вищих посадових осіб держави, керівників регіонального рівня, а також лідерів деяких політичних партій. По-друге, очевидний результат часто неправових дій суддів та представників правоохоронних органів.

Разом із цим, не применшуючи роль наведених вище факторів у поширенні та руйнівних наслідках політичної корупції (в їх основу покладено кримінологічний та соціологічний підходи), можна запропонувати дещо інший інструментарій дослідження виникнення феномену політичної корупції та наслідків її поширення, поклавши в основу відому теорію виграшу окремих соціальних груп.

Проаналізувавши запропоновану Дж. Хелманом так звану “модель часткових реформ” [11], можна прийти до висновку, що реформи у короткотерміновому періоді можуть забезпечувати не лише програші, але й виграші для окремих соціальних груп. Невідповідність за часовою компонентою ефектів від реалізації різних реформ на початковій стадії їх проведення, а особливо непослідовність у їх проведенні може значно посилювати структурні деформації. В результаті для окремих соціальних груп виникає можливість проведення ефективних операцій між регульованим та ринковим секторами економіки. І чим вищим є рівень диспропорцій, який пов'язаний з непослідовністю й відсутністю комплексності у проведенні реформ, тим значніші прибутки можуть отримати найбільш впливові соціальні групи, а також тим більшими ресурсами вони будуть володіти для подальшого гальмування реформ, зберігаючи джерела владної ренти. В результаті спостерігаються так звані “пастки” часткових реформ (рис. 1), де:

Wp — крива переваг за умов часткових реформ;

Wc — крива переваг за умов комплексних, загальних реформ;

Lc — крива програшів за умов комплексних, загальних реформ;

Lp — крива програшів за умов часткових реформ.

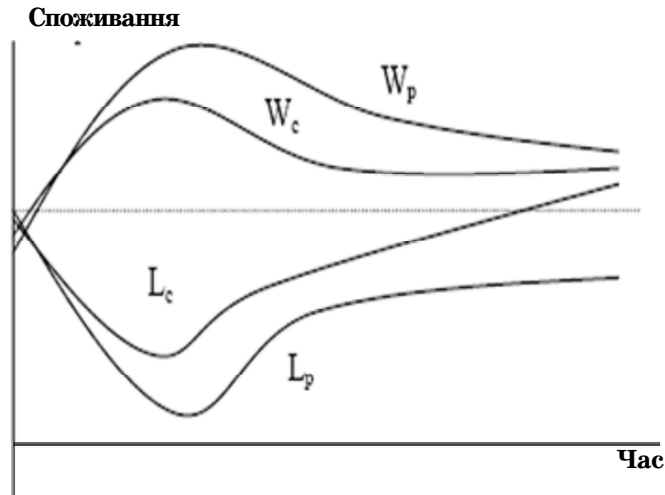

Рис. 1. Переваги та втрати різних соціальних верств за умов проведення часткових або комплексних реформ

Для пояснення феномену політичної корупції можна використати також досить оригінальний підхід, запропонований фахівцями Світового банку [12]. Його основним лейтмотивом є розгляд “захоплення” держави як основного засобу впливу фірм на формування базових правил гри, що знаходять вираз в законах, указах, постановах внаслідок неформальних платежів чиновникам чи політикам. Так, у дослідженні, яке було проведене у 1999 році на основі обстеження 3 000 підприємств в 20 країнах з перехідною економікою були показані масштаби “захоплення” держави та негативний вплив даного феномена на соціально-економічний розвиток, а також його взаємозв’язок з “частковими” реформами.

Як модель, що розкриває окремі аспекти політичної корупції, можна використати результати дослідження, що проводилося в країнах з перехідною економікою Тімоті Фраєм [13]. Залежною змінною виступає не сама динаміка реформ, а зміни ВВП як кінцевий результат реформаторської активності. Ключовим висновком вченого є теза про те, що на економічний розвиток країни вирішальний вплив має ступінь поляризації політичної еліти. Під поляризацією розуміється протистояння між різними групами еліт, яке не дозволяє кожній з парламентських фракцій на момент знаходження їх при владі у повній мірі перекласти втрати від упровадження трансформаційних заходів на своїх противників і тим самим повноцінно реалізувати власну ідеологію реформ. Одночасно поляризація породжує й систематичні очікування зміни уряду, включаючи і високу ймовірність перегляду новим урядом існуючого розподілу прав власності. Тим самим поляризація значно підриває довіру до урядової політики та владних інститутів, а також обмежує можливості реалізації крупних бізнес-проектів.

Аналізуючи взаємодію між бізнесом і політичною елітою в сучасних умовах, можна вести мову про тенденцію до формування державно-корпоративного капіталізму. В його рамках модель “приватизації влади” в інтересах бізнесу, що була характерною для 90-х років минулого століття змінюється режимом формальних і неформальних узгоджень інтересів між державними структурами та корпораціями національного й транснаціонального масштабу. Цікаво, що більшістю дослідників дана тенденція розглядається в якості скоріш позитивної, порівняно з ліберальними експериментами початку 90-х років; більш того вона є більш адекватною загальному інституційному середовищу українських реформ.

Розглядаючи соціальний контекст політичної корупції, необхідно зупинитися на вивченні суспільних процесів, які є середовищем її існування. Це, насамперед, тінізація

соціально-економічних відносин, традиціоналізація та маргіналізація значної частини українського соціуму, що призводить до розбалансованості відносин між соціальними верствами та абсолютного домінування політичної еліти. Порівняння соціального контексту і факторів нового вітчизняного елітогенезу, а також структурно-функціональний аналіз розвитку політичної еліти дозволяє зробити висновок про наявне на сьогодні значне відчуження еліти та громадянського суспільства, що виступає мультиплікатором негативних соціальних наслідків політичної корупції в Україні.

Список використаних джерел

1. Скулиш, Є. Прояви корупції в сучасних умовах [Текст] / Є. Скулиш // Право України. — 2010. — № 10.
2. Мельник, М. Фактори корупції в Україні [Текст] / М. Мельник // Право України. — 2002. — № 5. — С. 12–16.
3. Тодика, О. Проблема забезпечення законності виборчого процесу і політична корупція [Текст] / О. Тодика // Вісник Центральної виборчої комісії. — 2006. — № 1 (3). — С. 83–86.
4. Porta, D. Corruption and Political Financing in Italy [Electronic resource] / D. Porta, A. Vannucci. — Way of access : http://www.transparency.org/working_papers/thematic/italy_paper.html.
5. Лунеев, В. Политическая коррупция в России (Вступительное слово) [Текст] / В. В. Лунеев // Организованная преступность, терроризм и коррупция: Криминологический ежеквартальный альманах. — Вып. 1. — М. : Юристъ, 2003. — С. 71.
6. Закалюк, А. Про розроблення наукового обґрунтування державної політики України щодо запобігання та протидії злочинності і корупції [Текст] / А. Закалюк // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : [зб. наук. пр.] — 2009. — № 4 (49). — С. 120–128.
7. Зеленецький, В. Корупція в Україні та організаційно-правові основи боротьби з нею [Текст] / В. Зеленецький, О. Кальман // Право України. — 2001. — № 4. — С. 13–17.
8. Treisman, D. The Causes of Corruption: A Cross-National Study [Text] / D. Treisman // Journal of Public Economics. — 2000. — # 76. — P. 399–457.
9. Мельник, Н. Коррупция и политика [Текст] / Н. Мельник // Преступность и власть : [матер. конфер.]. — М., 2000. — 342 с.
10. Стан корупції в Україні. Порівняльний аналіз загальнонаціональних досліджень: 2007–2009. Для Порогової програми для України Корпорації “Виклики тисячоліття” [Текст]. — К. : КМІС, 2009. — 49 с.
11. Hellman, J. S. Winners take all: The Politics of Partial Reform in Postcommunist Transitions [Text] / Joel S. Hellman // World Politics. — January 1998. — Vol. 50. — P. 203–234.
12. Hellman, J. S. Measuring Governance, Corruption, and State Capture. How Firms and Bureaucrats Shape the Business Environment in Transition Economies [Text] [Hellman, Joel S., Geraint Jones, Daniel Kaufman & Mark Schankerman]. — World Bank Policy Research. — Paper 2312. April 2000.
13. Frye, T. The Perils of Polarization. Economic Performance in the Post communist World [Text] / T. Frye // World Politics. — April 2002. — Vol. 54. — P. 308–337.

Надійшла до друку 20.10.2010

